

УДК 39:72.012:[643(=161.2:477.86-11)]"17/195"
DOI 10.15407/nz2019.02.354

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ПЛАНУВАЛЬНОЇ СТРУКТУРИ ПОКУТСЬКОГО ЖИТЛА (XVIII — СЕРЕДИНА XX ст.)

Роман РАДОВИЧ

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-1900-8948>

доктор історичних наук, старший науковий співробітник,
Інститут народознавства Національної академії наук України,
відділ історичної етнології, Львів-центр, проспект Свободи, 15,
79000, м. Львів, Україна
radovychroman@gmail.com

Горизонтальне планування є однією з основних ознак історичної типології житла. Тому з'ясування локальної специфіки планувальної структури осель окремих етнографічних районів є на сьогодні доволі актуальним. У запропонованій розвідці автор ставить перед собою мету з'ясувати особливості формування планувальної структури осель на теренах Покуття, виявити їх спільноукраїнські риси та місцеву специфіку. Об'єктом дослідження є традиційне житло покутян, а предметом — його планувальна структура. Методологічною основою дослідження є принцип історизму у поєднанні з елементами структурно-функціонального аналізу та використання основних методів етнологічної науки. Планування народного житла покутян ніколи не було предметом спеціальних досліджень. Цей аспект висвітлений авторами доволі побіжно, без належного аналізу, тому основою роботи є польові матеріали автора.

Покутське житло, як і українське загалом, сформувалося на основі однокамерного опалюваного. У XVIII — в першій половині XIX ст. тут побутували дво- (хата + сіни) і трикамерні (хата + сіни + комора) споруди. Починаючи з середини XIX ст. щораз більшого поширення набувають домівства з двома житловими приміщеннями. Зіставлення окремих складових планувальної структури (специфіка розташування приміщень, віконних та дверних отворів, наявність прибудов тощо) дає змогу констатувати, що планувальні особливості осель покутян формувались під впливом сусідніх етнографічних районів: з одного боку — Поділля та Опілля, з іншого — Гуцульщини (та частково Бойківщини).

Ключові слова: Покуття, житло, планування, хата, сіни, комора, прибудова.

Roman RADOVYCH

Doctor of Sciences in History, Senior Researcher
of the Institute of Ethnology of the National Academy
of Sciences of Ukraine,
in the Department of Historical Ethnology,
Svobody Avenue 15, 79000, Lviv, Ukraine
radovychroman@gmail.com

FEATURES OF DEVELOPMENT IN PLANNING STRUCTURE OF POLISSYA DWELLING (18th — MID 20th CENTURY)

Horizontal planning is one of the main features of the historic dwelling typology. The development of the planning structure of housing in various regions of Ukraine was complex and diverse, as a result of a number of factors. Therefore, the elucidation of the local specificity of the planning structure of the settlements of certain ethnographic regions is very relevant today. The goal of author is to find out the peculiarities in formation of the planning structure of dwellings in Pokuttya and to reveal their common Ukrainian features and local specifics. The object of research is the traditional habitation of Pokutians, and the subject is its planning structure. Methodological basis of the research is the principle of historicism in combination with the elements of structural and functional analysis and the use of basic methods of ethnological science. Planning of the inhabitants of Pokutian people has never been the subject of special research. In the few publications concerning the housing and construction culture in this area, this aspect is covered by the authors rather quickly, without proper analysis, therefore the author's field materials are the basis of the work.

Pokuttya housing, as well as the Ukrainian general, was formed on the basis of one-chamber heating. In 18th — in the first half of the 19th century there were two- (living room + passage) and three-chambered buildings (living room + passage + storeroom). There were also no rarities in the dwelling, in which the living space was located between the houses and storeroom (зфііфпу + living room + storeroom) at the Pokuttya-Boykivsk borderland at this time. Dwelling with two livingrooms, located on either side of the passage, are becoming increasingly popular in the middle of the 19th century. Such structures are becoming more widespread at the end of the nineteenth and early twentieth centuries. Moreover, in some areas, this type of planning becomes predominant. Storeroom in such cases are located at the back wall of the passage or at the one of the living quarters (in some cases, they are built separately). A small storeroom located in the passage became so commonplace that such premises sometimes even began to be allocated even in homes, which included a complete storeroom at the beginning of the 20th century. Comparison of the individual components of the planning structure (the specifics of the location of the premises, windows and doorways, the presence of annexes, etc.) makes it possible to state that the planning features of the settlements were formed under the influence of neighboring ethnographic regions: on the one hand, Podillya and Opilia, on the other — Hutsulshchyna (and partly Boykivshchyna). Actually due to these influences, their complex interweaving and rethinking, adaptation to local conditions, and created a specific planning option, which can be defined as Pokutskuy.

Keywords: Pokuttya, dwelling, planning, living room, passage, storehouse, annex.

Вступ. Горизонтальне планування є однією з основних ознак історичної типології житла [1, с. 3—11]. Традиційне житло українців, як і житло всіх слов'янських народів, пройшло складний, багатівіковий шлях розвитку — від однокамерного опалюваного — до дво- та трикамерного, яке вважається найтиповішим для усього східнослов'янського масиву [2, с. 135—144]. Проте внаслідок дії низки чинників (нерівномірного соціально-економічного розвитку окремих територій, специфіки місцевих природно-географічних умов, особливостей етнокультурної історії, контактів з іноетнічним населенням тощо) процес розвитку планувальної структури житла у різних регіонах України був доволі складним та багатоманітним [3, с. 26]. Тому з'ясування локальної специфіки планувальної структури осель окремих етнографічних районів є на сьогодні доволі актуальним.

У запропонованій розвідці автор ставить перед собою мету з'ясувати особливості формування планувальної структури осель на теренах Покуття, виявити їх спільноукраїнські риси та місцеву специфіку. Об'єктом дослідження є традиційне житло покутян, а предметом — його планувальна структура. Методологічною основою дослідження є принцип історизму у поєднанні з елементами структурно-функціонального аналізу та використання основних методів етнологічної науки: типологічного, комплексного та ретроспективного аналізу, історичної реконструкції тощо.

Територія дослідження охоплює історико-етнографічний район Покуття, який локалізується у межах сучасних Городенківського, Коломийського, Снятинського, Тлумацького, основної частини Тисменецького, північно-східної смуги Богородчанського, Надвірнянського та Косівського районів Івано-Франківської обл. [4, с. 27]¹. Хронологічні межі охоплюють XVIII — першу половину XX ст.

Планування народного житла покутян ніколи не було предметом спеціальних досліджень. У тих неба-

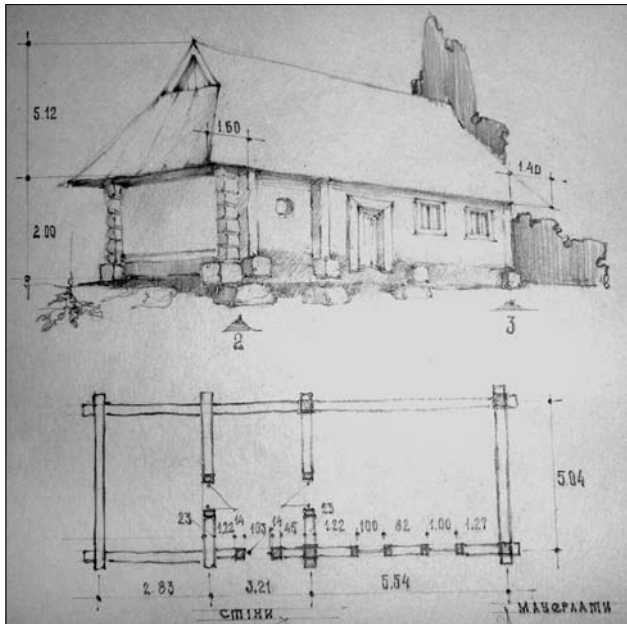
гатьох публікаціях, які стосуються житло-будівельної культури цього району, цей аспект висвітлений такими авторами, як О. Кольберг, К. Мрочко, Л. Вайгель, М. Паньків, А. Якимович [5, с. 55—61; 6, с. 11—13; 7; 8; 9, с. 58—63] доволі побіжно, без належного аналізу. Тому основою нашої роботи є польові матеріали автора, зібрані на теренах Покуття впродовж 11 етнографічних експедицій. У роботі також будуть використані архівні матеріали Музею народної архітектури та побуту ім. Климента Шептицького (зібрані А. Якимович) [10; 11; 12; 13].

Основна частина. Покутське житло, як і українське та слов'янське загалом [2, с. 135], сформувалося на основі однокамерного опалюваного і пройшло багатівіковий шлях розвитку до масово поширеного у XIX — на початку XX ст. три- і більше камерного. У зазначений період тут побутували однокатні² дво- і тридільні житлові споруди, а також оселі з двома житловими приміщеннями, розташованими обабіч сіней. Зрідка траплялись й більш ускладнені планувальні варіанти.

У першій половині — в середині XIX ст. на теренах Покуття переважали будівлі, основу яких становило тільки одне житлове приміщення. Широко побутували такі споруди й у другій половині XIX — на початку XX ст. [5, с. 57; 6, с. 11; 9, с. 62—63; 10, с. 1166]. У цей період на теренах Покуття переважували тридільні житла традиційного планування («хата» + «сіни» + «комора»), що засвідчують матеріали дослідників другої половини XIX ст. (Кол., Гор., Снят.) [5, с. 57; 6, с. 11; 10, с. 1166] та наших сучасників (Гор., Тлум., Кол., Бог., Над. та ін.) [9, с. 62—63]. Такий стан речей підтверджує значний архівний та польовий матеріал автора. Зокрема оселі аналогічного планування широко побутували у багатьох районах Покуття: хати середини XIX ст. у сс. Великий Ключів (Кол.); кінця XIX ст. у сс. Мишин, Великий Ключів (Іл. 1), Торговиця; другої половини XIX ст. у сс. Попельники, Джурів, Залуччя, Русів, 1849 р. у с. Балинці (Снят.); другої половини XIX ст. у с. Торговиця, кінця XIX ст. у с. Семаківці (Гор.); кінця XIX ст. у сс. Долина, Грушка, кінця XIX — початку XX ст. сс. Жуків, Вікняни, Одаї, Нижнів, 1892 р. у с. Гарасимів, 1896 р. у с. Палагичі (Тлум.); кінця XIX — початку XX ст.

² Тобто будівлі з одним житловим приміщенням.

¹ У статті для позначення адміністративних одиниць будемо використовувати наступні скорочення: Городенківський р-н — Гор., Тлумацький р-н — Тлум., Тисменецький р-н — Тис., Коломийський р-н — Кол., Косівський р-н — Кос., Надвірнянський р-н — Над., Богородчанський р-н — Бог.

Іл. 1. Хата кінця XIX ст. у с. Ключів Великий Коломийського р-ну

у сс. Красилівка, Рошнів, Побережжя, Стриганці, Добрівляни, Клубівці, 1900 р. у с. Єзупіль, 1921 р. у с. Старі Кривотули (Тис.); кінця XIX ст. у сс. Майдан Граничний, Білі Ослави, другої половини XIX ст. у с. Ланчин, 1914 р. у с. Чорні Ослави (Над.); кінця XIX ст. у сс. Вижній Березів, Рибне, Кобаки, 1885 р. у с. Нижній Березів (Кос.) та ін. [10, арк. 6—7, 13, 15, 17, 23, 38; 11, арк. 21—24, 26—27, 29, 31—32, 35—38; 13, арк. 4, 8]. На території розселення східних слов'ян тридільне житло, яке становили об'єднані сіннями тепла і холодна кліть, виникло у містах в X—XI ст., а в XVI—XVII ст. це був уже реформований тип, характерний як для сільського, так і для міського будівництва [2, с. 138—141]. Окремі зразки подібних жител (дах, у яких підтримують півсохи — «кобили»), зафіксовані дослідниками на теренах Покуття (с. Лючка Кос.), відносяться до XVIII ст. [15, с. 39].

На покутсько-бойківському пограниччі давню традицію мали також споруди, у яких житлове приміщення розташовувалось між сіннями і коморою («сіння» + «хата» + «комора» (Іл. 2)): хати кінця XVIII — першої половини XIX ст. та кінця XIX ст. у с. Монастирчани, кінця XIX ст. та 1926 р. у с. Манява (Бог.) та ін. [11, арк. 13, 15, 16; 12, арк. 11, 14, 33; 13 арк. 2]. Окремі випадки таких жител спорадично траплялись і на основній території Покуття (хати кінця XIX ст. у с. Олієво-Королівка Гор.; по-

чатку XX ст. у с. Велика Кам'янка Кол.). Аналогічний варіант тридільного житла зустрічався в інших місцевостях на заході України, зокрема у Карпатах [16, с. 144—148; 17, с. 34, 42, 66; 18, с. 125]. На Бойківщині будівлі відповідного типу відомі вже з XVI—XVII ст. [16, с. 144—148; 17, с. 34, 42, 66]. На думку дослідників, цей тип тридільного житла виник унаслідок добудови комори до причілкової стіни хати двокамерного житла [19, с. 36]. На цей шлях розвитку вказують і конструктивні особливості таких споруд з покутсько-бойківського пограниччя, у яких до зрубу-чотиристінка житлової камери з причілкових боків за посередництвом стовпів приєднують зруби-трестінки комори та сіней (хати кінця XIX ст. зі сс. Манява, Монастирчани Бог.).

У XIX — на початку XX ст. на Покутті повсюдно траплялись також й дводільні споруди («хата» + «сіння»). Такі житла були притаманні для бідніших верств селянства (с. Загайпіль Кол.) [14, с. 1166]. Споруди аналогічного планування виявлено в багатьох селах досліджуваного краю: хати другої половини XIX ст. у сс. Попельники, Джурів, Ілнці, Залуччя, середини XIX ст. та 1913 р. у с. Виднів, 1926 р. у с. Ілнці (Снят.); другої половини XIX ст. у с. Палагичі, початку XX ст. у сс. Гавриляк, Бортники (Тлум.); кінця XVIII — першої половини XIX ст. у с. Чортовець, кінця XIX ст. у сс. Семаківці, Незвисько (Іл. 3), початку XX ст. у сс. Ясенів Пільний, Незвисько (Гор.); 1846 р. у с. Малий Ключів, другої половини XIX ст. у с. Нижній Вербіж, початку XX ст. у сс. Мишин, Тростянка, Жукотин (Кол.); кінця XIX ст. у с. Цицулів (Над.), початку XX ст. у сс. Миловань (Тис.) та Бабче (Бог.) тощо [10, арк. 32, 33; 11, арк. 18, 24, 26—28, 32—33, 37; 12, арк. 41; 13, арк. 2, 13, 16]. Причому, за свідченням респондентів, у населених пунктах, де значний прошарок становило незаможне населення, дводільних хат було доволі багато (скажімо, у сс. Залуччя Снят., Струпків Кол.). Проте найбільше поширення двокамерних жител дослідники відзначають на покутсько-бойківському та покутсько-гуцульському пограниччях (Бог., Над.) [9, с. 63].

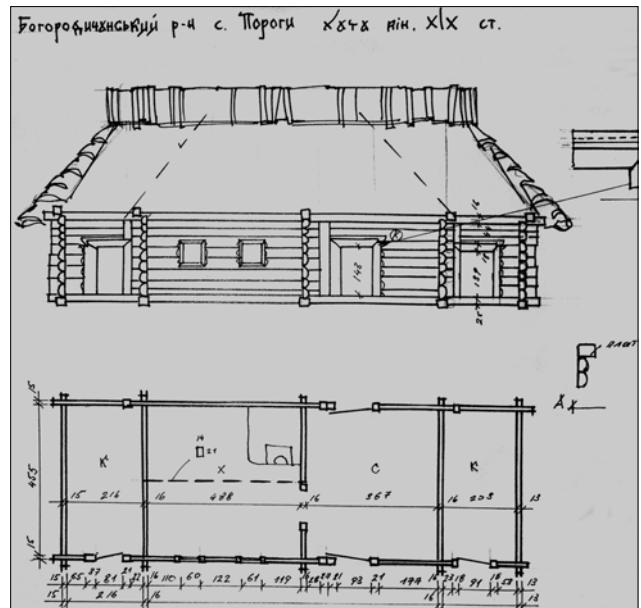
Водночас у кінці XIX — на початку XX ст. на Покутті, як і в сусідніх районах Поділля [20, с. 59], широко побутували будівлі з двома житловими приміщеннями, розташованими через сіння (так звана «хата на дві половини») (Іл. 4). Цей тип планування

розвинувся із традиційного тридільного («хата» + «сіни» + «комора»), внаслідок перетворення комори у друге житлове приміщення [21, с. 59].

До середини XIX ст. будівлі з двома житловими приміщеннями були характерними хіба що для міщан та заможних верств селянства. Зростання чисельності населення і його культурних потреб, інтенсивний розвиток капіталізму у другій половині XIX ст. призвели до змін у плануванні тридільного житла широких мас селянства: його комора поступово перетворилася в другу житлову кімнату. Давність традиції замешкування комори засвідчує наявність у середньовіччі соціального прошарку «комірників», які винаймали ці приміщення під житло, а також «комори» як весільного звичаю [22, с. 279—287; 23, с. 122—123]. Процес трансформації комори у друге житлове приміщення дослідники прослідковують на Снятинщині [9, с. 62]. До речі, тут (с. Джурів Снят.) комору інколи означають терміном «хатчина».

Споруди з двома житловими приміщеннями («хатчина» + «сіни» + «хата») відомі на теренах Покуття (с. Загайпіль Кол. [14, с. 1166]) вже з другої половини XIX ст. (очевидно, вже у цей час вони не були тут рідкістю). У кінці XIX — на початку XX ст. такі споруди набувають більшого поширення. Причому в окремих місцевостях (для прикладу — на Снятинщині) цей тип планування стає переважаючим [9, с. 62]. Зазвичай житлові приміщення були різнозначними: більше з них («хата», «велика хата», «стара хата») використовувалось як повсякденне, менше («хатчина», «хатина», «мала хата», «нова хата») — як парадне. За матеріалами Л. Вайгеля, в околицях Коломиї (сс. Княздвір, Лучи та ін.) побутували житла як з одним, так і двома житловими приміщеннями [7, с. 95]. У другому випадку одне з них, яке мало дерев'яну підлогу, ікони на стінах та інше, називали «світлицею», а друге (з піччю і припічком) — «кухнею» (як зазначав автор — «тут сидить служба і діти») [7, с. 95].

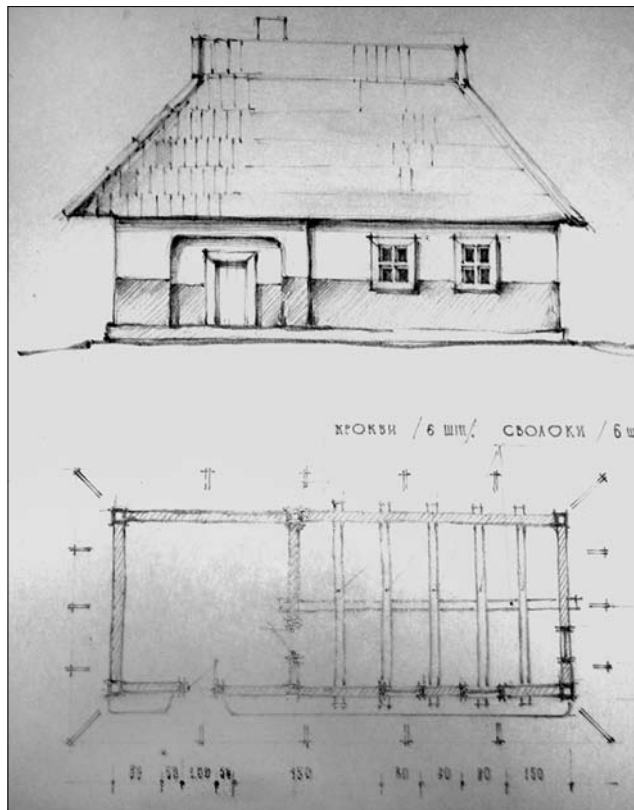
Житла за планом «хатчина» + «сіни» + «хата» (частіше лише з одним входом, рідше — з двома входами «на вильот») широко представлені нашими польовими матеріалами: хати середини XIX ст. у с. Малий Ключів, кінця XIX ст. у сс. Великий Ключів, Корнич, Семаківці, Торговиця, Коршів, Жукотин, Малий Вербіж, 1900 р. у с. Турка, 1915 р. у

Іл. 2. Хата кінця XIX ст. у с. Пороги Богородчанського р-ну

с. Мишин, початку XX ст. у с. Джурків, Велика Кам'янка, Пилипи (Кол.); початку XX та другої половини XIX ст. у с. Красноставці, кінця XIX ст. у сс. Кулачин, Підвисоке, Тростянець, 1895 р. у с. Трійця, 1904 р. у с. Балинці, початку XX ст. у с. Ганьківці (Снят.); початку XX ст. у сс. Жуків, Нижнів, Олешів, Одаї, Гавриляк (Тлум.); кінця XIX ст. у сс. Семаківці, Ясенів Пільний, Незвисько, Олієво-Королівка, початку XX ст. у сс. Тишківці (Гор.); кінця XIX ст. у с. Побережжя, початку XX ст. у сс. Клубівці, Вільшаниця, Красилівка (Тис.); кінця XIX — початку XX ст. у сс. Ланчин, Білі Ослави, Цицулів (Над.); Манява, Бабче (Бог.); Вишній Березів, Середній Березів (Кос.) та ін. [10, арк. 6—7, 13—14, 19, 22, 24—25, 31, 34—35, 38; 11, арк. 12—13, 17, 21; 12, арк. 9, 40; 13, арк. 5, 7, 10, 13, 17].

Використання житлових камер визначалося переважно не стільки заможністю господаря, як чисельністю мешканців. Так у тих господарствах, де з певних причин не було можливості спорудити житло для молоді сім'ї, у кожному з житлових приміщень влаштовували піч й обидві хати використовувалися як рівнозначні житлові приміщення («хата + сіни + хата»: хати другої половини XIX ст. у с. Коршів, кінця XIX ст. Лісна Слобідка Кол., Княже Снят.; «піддашня + хороми + хата + хороми + хата + піддашня»: хата початку XX ст. у с. Белелуя Снят. [10, арк. 26]). При сімейному поділі менше примі-

Іл. 3. Хата кінця ХІХ — початку ХХ ст. у с. Незвисько Городенківського р-ну

щення залишалося батькам, а в більшому поселялися одружені діти.

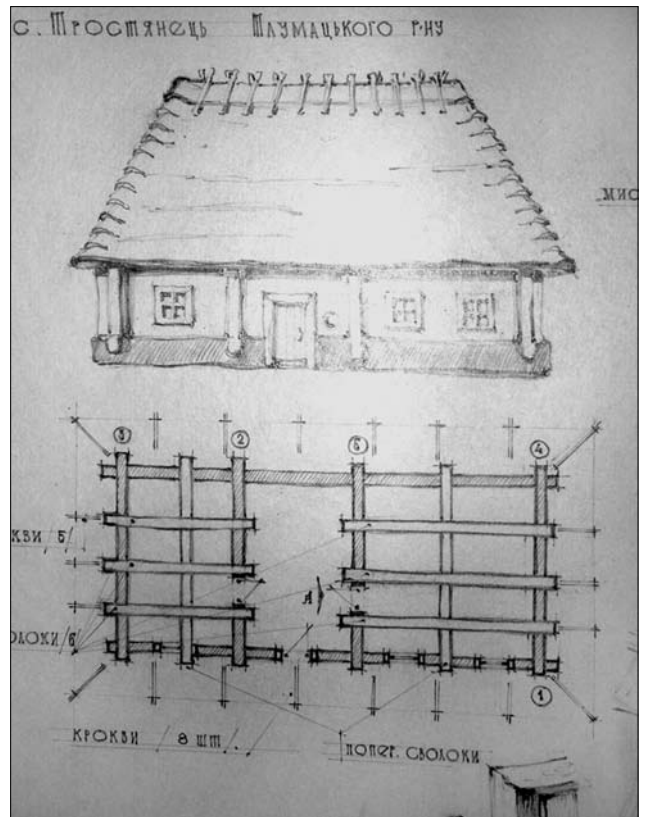
У тих випадках, коли в хаті проживала лише одна сім'я, була можливість виділити одну з кімнат як парадне («чисте») приміщення (світлицю): «Багатші мають дві хати, одна з яких, яку чисто утримують, є гостинним покоєм. У ній господар приймає священика, тут садять важливіших весільних гостей. У другій живе челядь з господарями у довгі зимові вечори» [6, с. 11]. Слід відзначити, що у такому разі у «чистому» приміщенні покутяни теж зазвичай влаштували повноцінну піч. Цю справу, інколи воно зовсім не опалювалося — використовувалося як літня кімната. Стосовно опалення «гостинного покою» грубкою, то нам не вдалося виявити цього обігрівального пристрою у житлах давніших першої половини ХХ ст. Не згадується про грубку й у матеріалах дослідників другої половини — кінця ХІХ ст. [55—61; 6, с. 11—13; 7] (які є доволі обмеженими), а також наших сучасників [9, с. 58—63]. Відповідно до наших матеріалів впровадження грубки в опалювальну систему покутян, швидше за все, розпочався на переломі ХІХ та ХХ ст. [24, с. 110]. Функцію світлиці

могло відігравати як менше, так і більше приміщення, часом траплялося, що за розмірами вони були майже однаковими (хата 1905 р. у с. Підгайчики Кол., початку ХХ ст. у с. Незвисько Гор.). В описаних випадках комору виносили за межі житлового будинку у вигляді окремої будівлі двору. Проте траплялося, що її прибудовували до однієї з причілкових стін хати й остання набувала плану «хата + сіни + хата + комора»: хати кінця ХІХ — початку ХХ ст. у сс. Сопів (Іл. 5), Пилипи, Тишківці, Великий Ключів (Кол.); Белелуя, Будилів, Задубрівці (Снят.); Тишківці (Гор.); середини ХІХ ст. у с. Верхній Вербіж (Кол.), 1910 р. у с. Чернів (Тис.) та ін. [10, арк. 12; 11, арк. 18—19; 12, арк. 45; 13, арк. 5]. Проте частіше тут, як і на Поділлі [21, с. 59] та в деяких інших регіонах України, у будівлях з двома житловими приміщеннями комору відгороджували при тильній стіні сіней («хата» + «сіни»/«комора» + «хатчина»): хати другої половини ХІХ ст. у с. Стриганці, кінця ХІХ — початку ХХ ст. у сс. Марківці, Старі Кривотули, Нові Кривотули, Козина, Стриганці, Рошнів, Миловань, Добрівляни, 1905 р. у с. Миловань, 1912 р. у с. Марківці (Тис.); кінця ХІХ — початку ХХ ст. у сс. Жукотин, Нижній Вербіж, Коршів, Матвіївці, Тростянка, Джурків, Угорники, 1905 р. у с. Підгайчики, 1927 р. у с. Залуччя (Кол.); кінця ХІХ — початку ХХ ст. у сс. Лука, Незвисько (Гор.); кінця ХІХ ст. у сс. Трійця, Залуччя (Снят.); початку ХХ ст. у с. Хотимир, Буківна, Одаї, Бортники, 1931 р. у с. Суходіл (Тлум.); кінця ХІХ — початку ХХ ст. у с. Цицулів (Над.) тощо [10, арк. 40; 11, арк. 17, 19—20, 36; 12, арк. 46, 48; 13, арк. 18]. Комору виділяли також в сінях двокамерних жител («хата» + «сіни»/«комора»): хати кінця ХІХ ст. у с. Матвіївці, початку ХХ ст. у сс. Залуччя, Джурків, Угорники, Струпків (Кол.); середини ХІХ ст. у с. Корнів, початку ХХ ст. у сс. Незвисько, Олієво-Королівка (Гор.), Олеша (Тлум.), Вільшаниця (Тис.); кінця ХІХ — початку ХХ ст. у сс. Грабовець (Бог.); Вишній Березів (Кос.) та ін. [11, арк. 18, 21, 35; 12, арк. 44; 13, арк. 15, 19]. На початку ХХ ст. «комірчина», розташована у сінях, стала настільки звичним явищем, що таке приміщення інколи додатково почали виділяти навіть у житлах, до складу яких входила повноцінна комора: «комора» + «сіни»/«комірчина» + «хата» (хата кінця ХІХ — початку ХХ ст. у с. Старий Гвіздець Кол.);

«комора» + «хата» + «сіни»/«комора» + «хатчина» (хати початку XX ст. у с. Стрільче, 1930 р. у с. Тишківці Гор. тощо) [13, арк. 14]. Дуже в окремих випадках при тильній стіні сіней виділяли не комору, а як і на Опіллі [25, с. 88—89], — кухню («хата + сіни/кухня + хата»: хата початку XX ст. у с. Козина Тис.). Це ж стосується й жител з виділенням по ширині хати другого житлового приміщення («хата/комора + хата/хата»: с. Стрільче Гор.) [13, арк. 14]. Цю правду, подібні споруди доволі часто зустрічались у містечках. Скажімо, у житлобудівництві с. Лисівка (Бог.) (колишнє містечко) такі споруди (з «ванькирами» при тильній стіні хати; так звані «панські хати») у кінці XIX — на початку XX ст. практично переважали. Ширина таких споруд була доволі значною — до восьми метрів [10, арк. 2].

Окремої уваги потребує назовництво приміщень. Увесь житловий будинок покутяни називають «хата». Цією ж лексемою «хата» номінують й житлове приміщення в однохатніх будівлях. В оселях з двома житловими приміщеннями, основне (повсякденне) — найчастіше називають «хатою», рідше — «великоюхатою» чи «старою хатою», натомість менше (парадне) приміщення здебільшого має назву «хатчина» (рідше — «хатина», «мала хата», «нова хата»). На покутсько-гуцульському пограниччі (с. Вербівець Кос.) ці приміщення називають, відповідно, «горішня хата» і «долішня хата». Стосовно сіней, то на основній території Покуття їх номінують лексемою «сіни», лише у Снятинському, та в окремих прилеглих селах сусідніх районів (на північному сході Косівського (сс. Вербівець, Кобаки, Рожнів), південному сході Коломийського та південних окраїнах Городенківського) вживають термін «хороми».

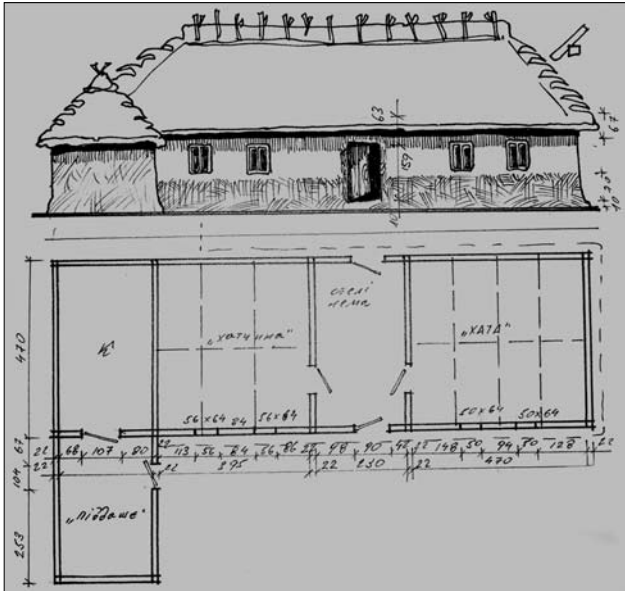
Що стосується розмірів житлової споруди у плані, то вони прямо залежали від заможності господаря (а, відповідно, й від кількості приміщень. — *Р. Р.*) [5, с. 56—57]. Скажімо, на Городенківщині величину хати визначали за кількістю пар кроків («козлів»): великою вважали хату на 7—8 пар «козлів», натомість малою — на 4—5 пар [5, с. 55]. Як свідчать джерельні матеріали (с. Загайпіль Кол.), довжина двокамерної хати (хата + сіни) бідніших верств селянства становила 4 «сажні» (приблизно 7.2 м. — *Р. Р.*), а ширина — 2.5 «сажня» (приблизно 4.5 м. — *Р. Р.*), натомість будівлі багатших

Іл. 4. Хата другої половини XIX ст. у с. Тростянець Снятинського р-ну

(типу «хата + сіни + хата» чи «хата + сіни + комора») були у два рази більшими (очевидно мається на увазі, що їх довжина була удвічі більшою від ширини. — *Р. Р.*) [5, с. 56—57; 14 с. 1166]. Це приблизно збігається з нашими обмірними матеріалами. Загальні розміри двокамерних будівель (хата + сіни) здебільшого коливаються в межах 7.2 x 4.2—8.2 x 5 м³. Однак інколи такі споруди могли бути дещо більшими (9.14 x 4.2 м: хата кінця XIX ст. у с. Виднів Снят.) чи значно меншими (4.9 x 3.4 м: хата початку XX ст. у с. Грабовець Бог.; 5.5 x 2.85 м: хата початку XX ст. у с. Баня Березівська Кос.). Водночас коли відповідно до обмірних матеріалів співвідношення загальної довжини до ширини у таких спорудах переважно коливається в межах 1.5—1.7 : 1, то у будівлях типу «хата + сіни + ко-

³ Загальні розміри обміряних нами двокамерних споруд (хата + сіни) становлять: 8.19 x 4.42 м (хата другої половини XIX ст. у с. Нижній Вербіж Кол.); 8.2 x 5.0 м (хата кінця XIX ст. у с. Незвисько Гор.); 8.0 x 4.0 м (хата кінця XIX ст. у с. Олеша Тлум.); 8.0 x 4.5 м (хата початку XX ст. у с. Цишулів Над.); 7.15 x 4.2 м (хата кінця XIX ст. у с. Виднів Снят.).

Іл. 5. Хата кінця XIX ст. у с. Сопів Коломийського р-ну

«мора» загальна довжина приблизно удвічі більша від ширини (1.9—2.1 : 1)⁴.

Щодо вирішення планувальної структури, для житла Покуття притаманна чітка та гармонійна пропорційність. Зокрема житлова камера (у спорудах типу «хата + сіни + хата» — основне житлове приміщення) за розмірами у плані завжди наближене до квадрата із співвідношенням сторін 1 : 1—1.1 (в окремих випадках — 1 : 1.2). У двокамерних спорудах її розміри коливаються в межах 3.3 x 3.4—4.9 x 5.0 м, у будівлях типу «хата + сіни + комора» — 3.88 x 4.1—5.54 x 5.04 м; у спорудах з двома житловими приміщеннями (розміри основного) — 4 x 4—6 x 5.5 м.

Стосовно співвідношення окремих частин споруди, то у трикамерних житлах типу «хата + сіни + комора» житлове приміщення займало приблизно половину довжини усїєї будівлі. Скажімо, О. Кольберг (який був свідком будівництва бідняцької хати з вальків у с. Чортовець Гор.) відзначав, що довжина усїєї споруди становила 30 «стоп», шарина —

⁴ Загальні розміри обміряних нами трикамерних споруд (хата + сіни + комора) становлять: 9.1 x 4.75 м (хата кінця XIX ст. у с. Саджавка Над.); 8.0 x 4.15 м (хата кінця XIX ст. у с. Великий Ключів Кол.); 8.76 x 4.65 м (хата середини XIX ст. у с. Великий Ключів Кол.); 9.9 x 4.62 м (хата 1849 р. у с. Балинці Снят.); 10.59 x 5.47 м (хата кінця XIX ст. у с. Жуків Тлум.); 9.01 x 4.1 м (хата кінця XIX — початку XX ст. у с. Старий Гвіздець Кол.); 11.58 x 5.04 м (хата кінця XIX ст. у с. Великий Ключів Кол.); 9.74 x 4.85 м (хата кінця XIX ст. у с. Манява Бог.).

15 «стоп», висота — 7 «стоп»; половину будинку (15 «стоп») займало житлове приміщення, сіни — 8 «стоп» і комора — 7 «стоп» (двері як до хати, так і до сїней були 30 «цалів широкі») [5, s. 60]. Щоправда, дослідник відзначав, що у таких спорудах довжина житлового приміщення нерідко була дещо більшою, ніж сїней і комори разом [5, s. 57]. Такий стан речей підтверджують й наші обмірні матеріали (хоча в окремих випадках довжина комори і сїней могла бути дещо більшою від довжини житлового приміщення: хати кін. XIX ст. у сс. Великий Ключів (Кол.), Жуків (Тлум.)⁵. Це ж стосується й будівель із центральним розташуванням житлового приміщення («комора + хата + сіни»)⁶.

Стосовно будівель із двома житловими приміщеннями, розташованими обабіч сїней (як у давніших, так і в новіших спорудах), трапляються два варіанти.

⁵ Відповідно до наших обмірів: при загальних розмірах споруди — 9.1 x 4.75 м, сіни — 2.5 x 4.75 м.; хата — 4.8 x 4.75 м, комора — 1.8 x 4.75 м (хата кінця XIX ст. у с. Саджавка Над.); при загальних розмірах споруди — 8.0 x 4.15 м, сіни — 1.52 x 4.15 м, хата — 4.2 x 4.15 м, комора — 1.6 x 4.15 м (хата кінця XIX ст. у с. Великий Ключів Кол.); при загальних розмірах споруди — 8.76 x 4.65 м, сіни — 2.4 x 4.65 м, хата — 4.63 x 4.65 м, комора — 1.73 x 4.65 м (хата середини XIX ст. у с. Великий Ключів Кол.); при загальних розмірах споруди — 9.9 x 4.62 м, сіни — 2.51 x 4.62 м.; хата — 5.24 x 4.62 м, комора — 2.15 x 4.62 м (хата 1849 р. у с. Балинці Снят.); при загальних розмірах споруди — 10.59 x 5.47 м, сіни — 2.9 x 5.47 м, хата — 5.0 x 5.47 м, комора — 2.69 x 5.47 м (хата кінця XIX ст. у с. Жуків Тлум.); при загальних розмірах споруди — 9.01 x 4.1 м, сіни — 1.98 x 4.1 м, хата — 3.88 x 4.1 м, комора — 1.75 x 4.1 м (хата кінця XIX — початку XX ст. у с. Старий Гвіздець Кол.); при загальних розмірах споруди — 11.58 x 5.04 м, сіни — 3.21 x 5.04 м, хата — 5.54 x 5.04 м, комора — 2.83 x 5.04 м (хата кінця XIX ст. у с. Великий Ключів Кол.); при загальних розмірах споруди — 9.74 x 4.85 м, сіни — 1.72 x 4.85 м.; хата — 4.85 x 4.85 м, комора — 3.17 x 4.85 м (хата кінця XIX ст. у с. Манява Бог.).

⁶ Відповідно до наших обмірів: при загальних розмірах споруди — 9.0 x 5.0 м, сіни — 2.0 x 5.0 м, хата — 5.0 x 5.0 м, комора — 2.0 x 5.0 м (хата кінця XIX ст. у с. Манява Бог.); при загальних розмірах споруди — 9.4 x 4.85 м, сіни — 2.3 x 4.85 м, хата — 4.85 x 4.85 м, комора — 2.25 x 4.85 м (хата кінця XIX ст. у с. Манява); при загальних розмірах споруди — 11.6 x 5.3 м, сіни — 4.15 x 5.3 м, хата — 5.35 x 5.3 м, комора — 2.1 x 5.3 м (хата початку XX ст. у с. Манява); при загальних розмірах споруди — 10.75 x 4.8 м, сіни — 3.7 x 4.8 м, хата — 4.8 x 4.8 м, комора — 2.25 x 4.8 м (хата кінця XIX ст. у с. Монастирчани Бог.).

У першому випадку співвідношення довжини основного житлового приміщення до суми довжин сіней і меншої хати приблизно таке ж, як і в житлах типу «хата + сіни + комора», що є додатковим свідченням виникнення другої хати з комори (щоправда, тут частіше довжина комори і сіней є дещо більшою (за рахунок більшої «хатчини») від довжини основного житлового приміщення)⁷. У другому випадку два житлові приміщення є майже рівновеликими⁸.

⁷ Відповідно до наших обмірів: при загальних розмірах споруди — 9.6 x 5.1 м, сіни — 2.1 x 5.1 м, хата — 4.63 x 5.1 м, хатина — 2.45 x 5.1 м (хата кінця XIX ст. у с. Великий Ключів Кол.); при загальних розмірах споруди — 8.85 x 4.12 м, сіни — 1.3 x 4.12 м, хата — 4.12 x 4.12 м, хатина — 3.43 x 4.12 м (хата другої половини XIX ст. у с. Кулачин Снят.); при загальних розмірах споруди — 10.6 x 4.42 м, сіни — 2.68 x 4.42 м, хата — 4.52 x 4.42 м, хатина — 2.44 x 4.42 м (хата 1900 р. у с. Турка Кол.); при загальних розмірах споруди — 13.46 x 4.65 м, сіни — 2.26 x 4.65 м, хата — 4.55 x 4.65 м, хатина — 3.71 x 4.65 м (хата кінця XIX ст. у с. Нижній Вербіж Кол.); при загальних розмірах споруди — 10.61 x 5.4 м, сіни — 2.49 x 5.4 м, хата — 4.43 x 5.4 м, хатина — 2.89 x 5.4 м (хата кінця XIX — початку XX ст. у с. Жукотин Кол.); при загальних розмірах споруди 12 x 5 м, сіни — 2.5 x 5 м, хата — 6.25 x 5 м, хатина — 3.25 x 5 м (хата кінця XIX ст. у с. Незвисько Гор.); при загальних розмірах споруди 7.2 x 4 м, сіни — 2 x 4 м, хата — 4 x 4 м, хатина — 1.2 x 4 м (хата кінця XIX ст. у с. Тростянець Снят.); при загальних розмірах споруди 10 x 5.0 м, сіни — 2.5 x 5.0 м, хата — 5.0 x 5.0 м, хатина — 2.5 x 5.0 м (хата початку XX ст. у с. Бабче Бог.); при загальних розмірах споруди — 9.37 x 4.62 м, сіни — 2.54 x 4.62 м, хата — 4.41 x 4.62 м, хатина — 2.42 x 4.62 м (хата 1892 р. у с. Гарасимів Тлум.); при загальних розмірах споруди — 12.20 x 5.85 м, сіни — 2.6 x 5.85 м, хата — 6.0 x 5.85 м, хатина — 3.6 x 5.85 м (хата кінця XIX ст. у с. Марківці Тис.); при загальних розмірах споруди — 11.45 x 5.4 м, сіни — 2.4 x 5.4 м, хата — 5.1 x 5.4 м, хатина — 3.95 x 5.4 м (хата кінця XIX ст. у с. Кривотули Тис.); при загальних розмірах споруди 11.08 x 5.15 м, сіни — 2.48 x 5.15 м, хата — 5.3 x 5.15 м, хатина — 3.3 x 5.15 м (хата кінця XIX ст. у с. Саджавка Над.).

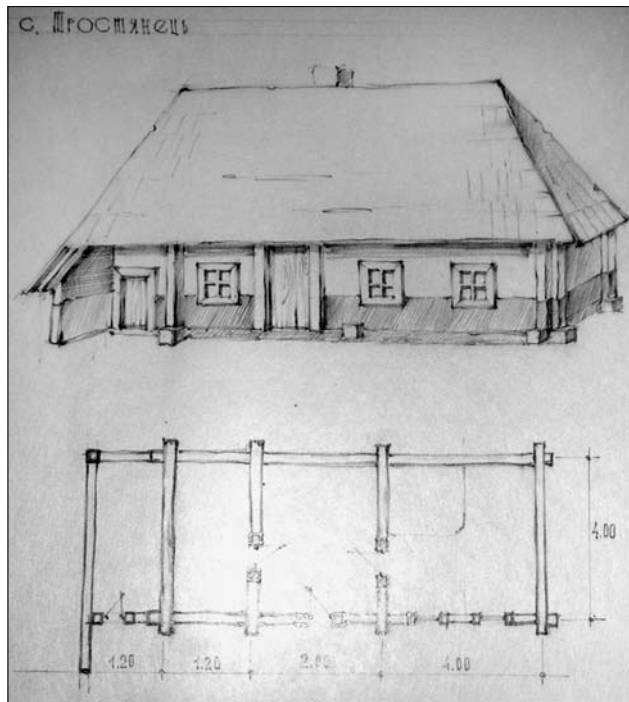
⁸ Відповідно до наших обмірів: при загальних розмірах споруди — 11.45 x 5.0 м, сіни — 2.3 x 5.0 м, хата — 4.8 x 5.0 м, хатина — 4.35 x 5.0 м (хата кінця XIX — початку XX ст. у с. Цицулів Над.); при загальних розмірах споруди — 12.5 x 5 м, сіни — 2.5 x 5 м, хата — 6 x 5 м, хатина — 4 x 5 м (хата кінця XIX ст. у с. Лука Гор.); при загальних розмірах споруди — 10.95 x 4.7 м, сіни — 2.3 x 4.7 м, хата — 4.7 x 4.7 м, хатина — 3.95 x 4.7 м (хата кінця XIX ст. у с. Сопів Кол.); при загальних розмірах споруди — 13.28 x 5.03 м, сіни — 2.44 x

Слід зауважити, що у трикамерних спорудах сіни зазвичай мають незначну довжину, натомість у двокамерних (типу «хата + сіни») вони могли бути як рівновеликими з хатою (наприклад такі великі сіни наявні у хатах 1846 р. зі с. Малий Ключів Кол. та середини XIX ст. у с. Виднів Снят.), так і меншими (інколи навіть удвічі: хати другої половини XIX ст. у с. Нижній Вербіж Кол., початку XX ст. у сс. Грабовець Бог., Бая Березівська Кос.)⁹. Траплялось, що довжина сіней була навіть дещо більшою від довжини житлового приміщення (наприклад у хаті кінця XIX ст. зі с. Виднів (Снят.) розміри хати — 4.38 x 4.2 м, сіней — 4.76 x 4.2 м) [10, арк. 32]. Наявність так званих «широких» сіней у бідняцьких господарствах респонденти пояснюють тим, що їх (при відсутності «стодоли») використовували замість «току» для «обмолоту збіжжя» (сс. Жуків Тлум., Малий Ключів Кол.). При відсутності таких сіней бідня-

5.03 м, хата — 5.07 x 5.03 м, хата — 4.73 x 5.03 м (хата середини XIX ст. у с. Коршів Кол.); при загальних розмірах споруди — 12.48 x 5.28 м, сіни — 2.2 x 5.28 м, хата — 4.95 x 5.28 м, хатина — 4.29 x 5.28 м (хата 1905 р. у с. Підгайчики Кол.); при загальних розмірах споруди — 12.86 x 4.58 м, сіни — 2.54 x 4.58 м, хата — 5.22 x 4.58 м, хатина — 4.3 x 4.58 м (хата кінця XIX — початку XX ст. у с. Середній Березів Кос.); при загальних розмірах споруди — 11, 22 x 4.9 м, сіни — 2.27 x 4.9 м, хата — 4.9 x 4.9 м, хатина — 4.5 x 4.9 м (хата 1895 р. у с. Трійця Снят.); при загальних розмірах споруди — 12.29 x 4.1 м, сіни — 2.44 x 4.1 м, хата — 5.0 x 4.1 м, хатина — 4.85 x 4.1 м (хата середини XIX ст. у с. Ланчин Над.); при загальних розмірах споруди 11.8 x 5.0 м, сіни — 2.7 x 5.0 м, хата — 5.4 x 5.0 м, хатина — 3.7 x 5.0 м (хата другої половини XIX ст. у с. Верхній Вербіж Кол.).

⁹ Відповідно до наших обмірів: при загальних розмірах споруди — 9.14 x 4.2 м, сіни — 4.76 x 4.2 м, хата — 4.38 x 4.2 м (хата кінця XIX ст. у с. Виднів Снят.); при загальних розмірах споруди — 7.15 x 4.2 м, сіни — 3.15 x 4.2 м, хата — 4.0 x 4.2 м (хата кінця XIX ст. у с. Виднів Снят.); при загальних розмірах споруди — 8.19 x 4.42 м, сіни — 2.32 x 4.42 м, хата — 4.97 x 4.42 м (хата другої половини XIX ст. у с. Нижній Вербіж Кол.); при загальних розмірах споруди — 8.2 x 5.0 м, сіни — 3.3 x 5.0 м, хата — 4.9 x 5.0 м (хата кінця XIX ст. у с. Незвисько Гор.); при загальних розмірах споруди 8.0 x 4.0 м, сіни — 3.8 x 4.0 м, хата — 4.2 x 4.0 м (хата кінця XIX ст. у с. Олеша Тлум.); при загальних розмірах споруди — 4.9 x 3.4 м, сіни — 1.6 x 3.4 м, хата — 3.3 x 3.4 м (хата початку XX ст. у с. Грабовець Бог.); при загальних розмірах споруди — 5.5 x 2.85 м, сіни — 1.85 x 2.85 м, хата — 3.65 x 2.85 м (хата початку XX ст. у с. Бая Березівська Кос.).

Іл. 6. Хата кінця XIX ст. у с. Тростянець Снятинського р-ну

ки «молотили на подвірі перед хатою» (с. Малий Ключів Кол.).

Практично по усій території Покуття до причілкових житлових будівель зчаста добудовували низькі господарські прибудови — притули. Їх називали по-різному: «піддашя» (Снят., Кол., Кос.), «шіпка», «шіпчина», «колешня» (Снят.), «шура», «притула», «дровітня» (Гор.), «дашок», «дах» (Кол., Кос.), «хлівець», «прибок» (Бог.) та ін. Використовували ці прибудови для різних господарських потреб — як шопи, дровітні, хлівці для овець, курники, комори тощо. Ширина причілкових прибудов, як звичайно, коливалась у межах 1.5—2 м (1.5 м: хата 1900 р. у с. Турка Кол.; 1.94 м: хата кінця XIX ст. у с. Нижній Вербіж Кол.; 1.7 м: хата початку XX ст. у с. Середній Березів Кос.; 2.25 м: хата кінця XIX ст. у с. Верхній Вербіж Кол.; 1.6 м: хата кінця XIX ст. у с. Великий Ключів Кол.; 2 м: хата кінця XIX ст. у с. Великий Ключів Кол.; 1.73 м: хата початку XX ст. у с. Великий Ключів Кол.; 1.4 м: хата початку XX ст. у с. Великий Ключів Кол.; 1.8 м: хата кінця XIX ст. у с. Виднів Снят.; 1.7 м: хата кінця XIX ст. у с. Манява Бог.). Проте в окремих випадках траплялись притули значно ширші. Скажімо, у хаті початку XX ст. (с. Сопів Кол.) ця величина сягає 3.53 м.

Такі причілкові прибудови були притаманні як для тридільних жител з одним житловим приміщенням («хата» + «сіни» + «комора»), так і з двома («хата» + «сіни» + «хатчина»). Причому їх добудовували до одного («хата + сіни + комора + дашок (на сіно)»: хата кінця XIX ст. у с. Великий Ключів Кол.; «дашок + хата + сіни + комора»: хата середини XIX ст. у с. Великий Ключів Кол.; «хатчина + сіни + хата + дашок»: хата кінця XIX ст. у с. Корнич Кол.; «притула» (хлівець) + хата + сіни + хата»: хата кінця XIX — початку XX ст. у с. Жукотин Кол.; «піддашок + хатчина + сіни + хата»: хата середини XIX ст. у с. Малий Ключів Кол.; «прибик + хата + сіни + хата»: хата початку XX ст. у сс. Джурків Кол.; «притула + хата + сіни + хата»: хата початку XX ст. у с. Малий Вербіж Кол.; «хата + сіни + хата + прибик»: хата кінця XIX ст. у с. Гавриляк Тлум.; «хатчина + хороми + хата + шіпчина»: хата кінця XIX ст. у с. Красноставці Снят.; «хата + хороми + хата + шіпка»: хата 1895 р. у с. Трійця Снят.; «шіпка + хороми + хата + комірка»: хата кінця XIX ст. у с. Задубрівці Снят.; «шопа + хатина + сіни + хата»: хата кінця XIX ст. у с. Тростянець Снят. (Іл. 6); «хатчина + «хороми» + хата + піддашя»: хата кінця XIX ст. у с. Кобаки Кос.; «сіни + хата + комора + дровітня»: хата другої половини XIX ст. у с. Торговиця Гор.) [10, арк. 15, 17, 19, 25, 34—35; 11, арк. 29, 32; 13, арк. 10] чи двох («шопа + хата + хороми + хата + шопа»: хата початку XX ст. у с. Красноставці Снят.; «притула + хата + сіни + хата + притула»: хата кінця XIX — початку XX ст. у с. Середній Березів Кос. [10, арк. 19]; «піддаші» + хата + сіни + хата + «піддаші»: хата 1900 р. у с. Турка Кол.; «дашок + хата + сіни + хата + комора + дашок»: хата кінця XIX ст. у с. Сопів Кол.; «колешня + хатчина + хороми + хата + шіпчина»: хата початку XX ст. у с. Ганьківці Снят.) причілков.

О. Кольберг відзначав такі низькі «притули» при причілках житлової споруди лише у багатших селян. Щодо функційного призначення дослідник зауважував, що в одну з них використовували як хлівець (у ній утримували ягнята, телята та інший «дріб»), а друга часто виконувала функцію комори чи шпихліра [5, s. 60]. Таке призначення притул нерідко фіксуємо у спорудах з двома житловими приміщеннями, що належали заможним селянам («прибик» (комора) + «хата»

+ «сіни» + «хатчина» + «прибік» (хлівець): хата кінця XIX ст. у с. Олієво-Королівка Гор.; «дашок» (хлівець) + «хатчина» + «сіни» + «хата» + «комора»: хата середини XIX ст. у с. Верхній Вербіж Кол. [10, арк. 12]; «комора + хата + сіни + хата + прибок» (хлівець): хата 1877 р. у с. Тишківці Гор.; «дашок» (на вівці) + «хатчина» + «сіни» + «хата» + «комора»: хата середини XIX ст. у с. Верхній Вербіж Кол. [10, арк. 12]. Очевидно, у зазначених випадках при переобладнанні комори у друге житлове приміщення її функції переносили в одну з таких прибудов.

Однак, як свідчить польовий матеріал, причілкові прибудови були притаманні не тільки для доміств багатіїв, а й інших верств селянства, включаючи найбідніші. Скажімо, одна чи дві притули нерідко присутні в бідняцьких житлах типу «хата» + «сіни» («хата» + «хороми» + «шіпка»: хати кінця XIX ст. та 1926 р. у с. Ілінці Снят.; «хата» + «сіни» + «прибік»: хата початку XX ст. у с. Мишин Кол.; «прибік» + «сіни» / «комора» + «хата»: хата початку XX ст. у с. Джурків Кол.; «сіни» + «хата» + «прибік»: хата кінця XIX ст. у с. Гавриляк Тлум.; «хороми» + «хата» + «піддашся»: хата 1913 р. у с. Виднів Снят. та ін.) [10, арк. 33; 11, арк. 27, 28]. Причому у бідняцьких господарствах вони могли виконувати функцію єдиних господарських приміщень двору («курник» + «хата» + «сіни» / «комора» + «шура» (на січку): хата кінця XIX ст. у с. Незвисько Гор. [11, арк. 34]; «шопа» + «стайня» + «хороми» + «хата»: хата кінця XIX ст. у с. Красноставці Снят. тощо).

У той час, коли на основній території Покуття прибудови влаштовували лише біля причілків, у підгірських районах (Кол., Кос., Бог., Над. Снят.), подібно як і на Гуцульщині чи Бойківщині [17, с. 29—68], притула («задні дахи») зчаста присутня ще й уздовж усєї тильної стіни [9, с. 63]: хати другої половини та кінця XIX ст. у с. Нижній Вербіж, кінця XIX ст. у сс. Великий Ключів, Малий Ключів, Верхній Вербіж, Мишин (Кол.); Рибне, Вербівець, Старий Косів, Тюдів, Старі Кути (Кос.); Залуччя, Кулачин, Джурів (Снят.); кінця XIX та початку XX ст. у с. Білі Ослави (Над.); кінця XIX, початку XX ст. та 1926 р. у Манява, початку XX ст. у с. Бабче (Бог.) [10, арк. 31; 11, арк. 12—13, 15, 22—23, 26; 12, арк. 9 14; 13, арк. 2, 4—6]. Причому як і на Гуцульщині [17, с. 29—41], притули

тут часто оточували хату з трьох боків (хати кінця XIX ст. у сс. Нижній Вербіж Кол., Джурів Снят.). Це явище у підгірській частині Покуття у свій час відзначали М. Русов [26, с. 180] та Я. Фальковський (на покутсько-гуцульському пограниччі: у сс. Березів, Бая Березів та ін. Кос.) [15, с. 42]. Ширина притули при напільній стіні здебільшого коливалась у межах 1.2—1.6 м (1.22 м: хата кінця XIX ст. у с. Нижній Вербіж Кол.; 1.35 м: хата кінця XIX — початку XX ст. ст. у с. Манява Бог.; 1.3 м: хата кінця XIX ст. у с. Кривотули Тис.; 1.5 м: хата кінця XIX ст. у с. Манява Бог.; 1.6 м: хата початку XX ст. у с. Білі Ослави Над.; 1.6 м: хата кінця XIX ст. у с. Білі Ослави Над.). Проте в окремих випадках вона могла бути й дещо меншою (0.9 м: хата другої половини XIX ст. у с. Нижній Вербіж Кол.) чи більшою (2 м: хати кінця XIX — початку XX ст. у сс. Білі Ослави Над., Великий Ключів Кол.).

Місцями (переважно на покутсько-гуцульсько-бойківському пограниччі: Над., Бог.) під одним дахом із житлом нерідко могли блокувати й стайню для рогатої худоби: «комора + сіни + хата + стайня» (хати кінця XIX — початку XX ст. у с. Гвізд., 1914 р. у с. Чорні Ослави Над.); «стайня + комора + сіни + хата» (хата кінця XIX ст. у с. Білі Ослави Над.); «комора + хата + сіни + хата + стайня» (хати кінця XIX — початку XX ст. у сс. Ланчин, Саджавка Над.) [10, арк. 3, 6—7, 8, 10]; «стайня + комора + сіни + хата + дашок»; уздовж тильної стіни будівлі — «дашок» (хата кінця XIX ст. у с. Білі Ослави Над.); «хата + сіни + хата + стайня»; уздовж тильної стіни — «дашок» (хата поч. XX ст. у с. Білі Ослави) та ін. Спорадично стайню в одному блоці з житлом фіксуємо й в окремих населених пунктах інших районів Покуття (сс. Красноставці Снят., Тишківці Гор.). У с. Тишківці будівлю, у якій під одним дахом із хатою розташовувалась стайня називали «хата під одним накритьом».

Здебільшого у сіни вели лише одні двері з боку віконного фасаду споруди. Як відзначав О. Кольберг, другі двері (у тильній стіні сіней; «задні двері») на Покутті траплялись доволі рідко [5, с. 57]. Частіше таке фіксуємо на покутсько-бойківському та покутсько-гуцульському пограниччях, (у тих місцевостях, де при напільній стіні хати прибудовували притули): хати середини XIX — початку XX ст. у сс. Манява, Бабче, Монастирчани

(Бог.); Гвізд, Ланчин, Саджавка, Ослави (Над.); Рибне, Вербівець, Старі Кути, Старий Косів, Тюдів, Нижній Березів (Кос.); Великий Ключів; Турка, Нижній Вербіж, Великий Ключів, Лісна Слобідка, Сопів (Кол.); Джурів, Залуччя, Русів, Підвисоке (Снят.) [10, арк. 3, 6—8, 13—14; 11, арк. 12—13, 16, 22—23, 26, 30; 12, арк. 9, 11, 14, 33; 13, арк. 2, 5, 7]. До речі, на Снятинщині у кінці XIX ст. наскрізні двері у сінях дослідники відзначали як типове явище [6, с. 11]. Зауважимо, що наскрізні двері характерні переважно для давніших будівель, хоча часом навіть у спорудах першої половини XIX ст. вони відсутні (хата 1849 р. у с. Балинці Снят. [10, арк. 23]). Дуже спорадично двоє дверей у сінях спостерігаємо й у інших районах Покуття (хати другої половини XIX ст. у сс. Ясенів Пільний Гор. [13, арк. 13], Бортники Тлум.).

У житловому приміщенні зазвичай, як і на Гуцульщині та Бойківщині, було лише два вікна, розташовані у південній (довгій фасадній) стіні, зрідка ще одне вікно прорубували у східній (причільковій) стіні [5, с. 57—58] (три вікна у житловому приміщенні на Снятинщині відзначає у кінці XIX ст. й К. Мрочко [6, с. 11]). У спорудах з двома різновеликими житловими приміщеннями у чільній стіні меншого («хатчини») прорубували одне вікно. Лише у тих випадках, коли дві «хати» були майже рівновеликими, кожне з приміщень мало по два вікна на фасаді (хати кінця XIX ст. у с. Сопів Кол., другої половини XIX ст. у сс. Ланчин, Перерісль, Цицулів Над.,)

Лише головно на півночі (Тис., Тлум.), як і на Опіллі та південному-заході Поділля [21, с. 63; 25, с. 97], у довгій стіні житлового приміщення традиційно прорубували тільки одне вікно, зчаста витягнуте по горизонталі (1.11 x 0.85 м: хата 1900 р. у с. Єзупіль Тис.; 0.93 x 0.88 м: хата другої половини XIX ст. у с. Стриганці Тис.; 1.35 x 1.08 м: хата середини XIX ст. у с. Марківці Тис.; 1.2 x 1.9 м: хата кінця XIX ст. у с. Олеша Тлум.)¹⁰. В окремих випадках це вікно взагалі могло бути єдиним (хати кінця XIX ст. у сс. Побережжя, Кривотули, Стриганці, Вільшаниця Тис., Олеша, Бортники Тлум.), проте частіше ще одне вікно присутнє у причільковій стіні, наближено до фасадної (хати кін-

ця XIX — початку XX ст. у сс. Нижнів, Буківна Тлум.; Старі Кривотули, Красилівка Тис.). Водночас в окремих випадках маленьке віконце робили ще посередині тильного фасаду (хати 1900 р. у с. Єзупіль, початку XX ст. та 1905 р. у с. Миловань, кінця XIX ст. у с. Марківці Тис.). У будівлях типу «дві хати через сіни» по одному вікну в фасадній стіні могло мати кожне з приміщень (хата 1921 р. у с. Кривотули Тис.) Проте частіше додаткові вікна робили у причількових, а зчаста — і тильній стінах: хати кінця XIX та початку XX ст. у с. Козина, кінця та другої половини XIX ст. у с. Стриганці, початку XX ст. у сс. Рошнів, Миловань, 1912 р. у с. Марківці (Тис.). Слід відзначити, що розташування лише одного вікна посередині головного фасаду приміщення наскрізь типове для будівництва сусідніх із Тисменецьким та Тлумацьким районами Опілля та Поділля [25, с. 97—98].

В окремих випадках перед входом у сіни влаштовували прибудову — ганок («галерію»). Як характерний елемент містечкового будівництва ганки проникають у місцеве сільське будівництво наприкінці XIX ст. Найчастіше їх фіксуємо у житлах цього періоду на теренах Тисменицького району (хати кін. XIX ст. у сс. Рошнів, Красилівка, другої половини XIX ст. у с. Стриганці) [11, арк. 38], рідше на Косівщині (с. Текуча Кос.). Цікавим різновидом були ганки-ніші («середній ганок», «ганок»). Найчастіше вони траплялися у деяких селах Тлумацького (хати кінця XIX ст. сс. Жуків, Гавриляк), Коломийського (хати другої половини XIX ст. у с. Коршів, кінця XIX — початку XX ст. у сс. Жукотин, Тишківці) та Городенківського (сс. Незвисько, Чортовець) районів [10, арк. 11, 38]. Причому в окремих селах (сс. Коршів, Тишківці, Чортовець) такі споруди становили приблизно 10% від усіх жител. Глибина такої ніші сягала: 66 см (с. Коршів Кол.); 70 см (с. Жуків Тлум.); 92 см. (с. Жукотин Кол.). Аналогічні ганки-ніші відомі в будівництві західного Поділля (Теребовлянський район Тернопільської області), Галицької Волині [27, с. 101], а також у деяких селах Холмщини і Підляшшя [28, с. 19; 29, с. 118]. Ці будівлі нагадують житло з підсіньми північно-західної частини Полісся. Відмінність між ними полягає в тому, що на Поліссі підсіни-нішу влаштовують уздовж комори і сіней [30, с. 300], а тут вона розміщується тільки навпроти сіней.

¹⁰ У цих районах трапляються й два вікна у головному фасаді приміщення, проте респонденти зазвичай твердять, що це притаманне для новіших будівель.

На покутсько-гуцульському пограниччі (Кос., Над.) уздовж фасадної стіни інколи влаштували дерев'яний поміст. Його тут називали «ганки» (сс. Білі Ослави, Чорні Ослави Над.), «опасані» (сс. Вижній Березів, Текуча Кос.). Здебільшого його споруджували поверх глиняної «приспи». Такий поміст часто ще називали «приспа дерев'яна»: на приспу вкладали товсту і широку (40—50 см) дошку, яка опиралася на виноси поперечних підвалин (сс. Попельники, Горішнє Залуччя, Русів, Кулачин Снят.; Вербівець, Пістинь, Кобаки, Старий Косів, Середній Березів, Нижній Березів Кос.) [4, с. 51].

Висновки. Таким чином викладений матеріал дає змогу зробити наступні висновки.

Покутське житло, як і українське загалом, сформувалось на основі однокамерного опалюваного. У XVIII — в першій половині XIX ст. тут побутували дво- (хата + сіни) і трикамерні (хата + сіни + комора) споруди. На покутсько-бойківському пограниччі у цей час не були рідкістю також оселі, у яких житлове приміщення розташовувалось між сіньми і коморою (сіни + хата + комора). Починаючи з середини XIX ст. щораз більшого поширення набувають домівства з двома житловими приміщеннями, розташованими по два боки сіней. У кінці XIX — на початку XX ст. такі споруди набувають більшого поширення. Причому, в окремих місцевостях цей тип планування стає переважаючим. Комору у таких випадках розташовують при тильній стіні сіней чи при причілку одного із житлових приміщень (в окремих випадках будують окремо). На початку XX ст. кімричина, розташована у сінях, стала настільки звичним явищем, що таке приміщення інколи додатково почали виділяти навіть у житлах, до складу яких входила повноцінна комора.

Практично по усій території Покуття до причілків житлових будівель зчаста добудовували низькі господарські прибудови — притули. Використовували їх для різних господарських потреб — як шопи, дровітні, хлівці для овець, курники, комори тощо. Причому у бідняцьких господарствах вони могли виконувати функцію єдиних господарських приміщень двору. Водночас, коли на основній території Покуття прибудови влаштували лише біля причілків, у підгірських районах, притула, подібно як і на Гуцульщині чи Бойківщині, не рідко присутня ще й уздовж усієї тильної стіни. Місцями (переважно

на покутсько-гуцульсько-бойківському пограниччі) під одним дахом із житлом нерідко могли блокувати й стайню для рогатої худоби.

Здебільшого у сіни вели лише одні двері з боку віконного фасаду споруди. Другі двері (у тильній стіні сіней) на Покутті траплялись доволі рідко. Частіше таке фіксуємо на покутсько-бойківському та покутсько-гуцульському пограниччях. У житловому приміщенні, як звичайно, було лише два вікна, розташовані у південній (довгій фасадній) стіні, зрідка ще одне вікно прорубували у східній (причілковій) стіні. Лише головно на півночі (Тис., Тлум.) у довгій стіні житлового приміщення традиційно прорубували тільки одне вікно, зчаста витягнуте по горизонталі.

В окремих випадках перед входом у сіни влаштували прибудову — ганок. У деяких селах Тлумацького, Коломийського та Городенківського районів були поширеними ганки-ніші. На покутсько-гуцульському пограниччі (Кос., Над.) уздовж фасадної стіни інколи влаштували дерев'яний поміст. Здебільшого його споруджували поверх глиняної «приспи».

Отже зіставлення окремих складових планувальної структури (специфіка розташування приміщень, віконних та дверних отворів, наявність прибудов тощо) дає змогу констатувати, що планувальні особливості осель покутян формувались під впливом сусідніх етнографічних районів: з одного боку — Поділля та Опілля, з іншого — Гуцульщини (та частково Бойківщини). Власне внаслідок цих впливів, їх складного переплетення та переосмислення, пристосування до місцевих умов і витворило специфічний планувальний варіант, який можна визначити як покутський.

Список скорочень

Архів ЛМНАП — Архів Львівського музею народної архітектури та побуту ім. Климентія Шептицького.

1. Грацианская Н.Н., Листова Н.М., Токарев С.А. Введение. Типология народного жилища в странах зарубежной Европы. *Типы сельского жилища в странах зарубежной Европы*. Москва: Наука, 1968. С. 3—11.
2. Бломквист Е.Э. Крестьянские постройки русских, украинцев и белоруссов: (поселения, жилища и хозяйственные строения). *Восточнославянский этнографический сборник: Очерки народной материальной культуры русских, украинцев и белоруссов в XIX —*

- начале ХХ в. Москва: Изд-во АН СССР, 1956. С. 3—458.
3. Космина Т. Поселення, садиба, житло. *Українці: історико-етнографічна монографія у двох книгах*. Опішне: Українське Народознавство, 1999. Кн. 2. С. 13—57.
  4. Радович Р. Традиційне житло Покуття: техніка і технологія спорудження стін (ХІХ — перша половина ХХ ст.). *Плісненські старожитності. Збірник наукових праць*. Львів: Растр-7, 2017. Вип. 2. С. 27—61.
  5. Kolberg O. *Pokucie: Obrazetnograficzny*. Kraków: W drukarni uniwersytetu jagellońskiego, 1882. Т. 1. 360 s., il.
  6. Mroczo Fr. X. *Śnatyńszczyzna*. Lwów: Z drukarni Władysława Łozińskiego, 1897. Cz. 1. 83 s.
  7. Wajgel L. Rys miasta Kołomyi. Kołomyja: Drukiem HZadembskiego ispołki, 1877. 114 s.
  8. Деркач І., Паньків М. *Садиба на Покутті (кінець ХІХ — початок ХХ ст. ст.)*. Івано-Франківськ, 1994. 30 с.
  9. Якимович А. Традиційне народне житло Покуття кінця ХІХ — початку ХХ ст. *Наукові записки. Музей народної архітектури та побуту у Львові*. Львів, 1998. Вип. І. С. 58—63.
  10. *Архів ЛМНАП*. Ф. Матеріали експедицій, спр. ЗВ-11. 45 арк. (Якимович А.І. Звіт про наукову експедицію на Покуття; 7.06. — 15.06. 1978 р.).
  11. *Архів ЛМНАП*. Ф. Матеріали експедицій, спр. ЗВ-17. 41 арк. (Якимович А.І. Звіт про наукову експедицію на Покуття; 17.06. — 25.06. 1976 р.).
  12. *Архів ЛМНАП*. Ф. Матеріали експедицій, спр. ЗВ-15. 68 арк. (Якимович А.І. Звіт про наукову експедицію на Покуття; 17.06. — 25.06. 1976 р. Додатки до ЗВ-17. Т. 1. Альбом фотографій і зарисовок).
  13. *Архів ЛМНАП*. Ф. Матеріали експедицій, спр. ЗВ-53. 24 арк. (Якимович А.І. Звіт про наукову експедицію на Покуття. 1984 р.)
  14. *Encyklopedia rolnictwa*. Warszawa, 1874.
  15. Falkowski J. Północno-wschodnie pogranicze Huculszczyzny. Lwów, 1938. 107 s. (Pracy etnograficzne. Wydawnictwo Towarzystwa ludoznawczego we Lwowie / Pod red. A. Fiszer. № 4).
  16. Гошко Ю.Г. *Населення Українських Карпат XV—XVIII ст. Заселення. Міграції. Побут*. Київ: Наукова думка, 1976. 204 с.
  17. Могитич І.Р. Типи та розвиток будівель селянського двору. *Народна архітектура Українських Карпат XV—XX ст.* Київ: Наукова думка, 1987. С. 29—68.
  18. Сілецький Р. *Сільське поселення та садиба в Українських Карпатах ХІХ—ХХ ст.* Київ: Наукова думка, 1994. 139 с.
  19. Грацианская Н.Н. К типологии традиционного народного жилища в Украинских Карпатах в ХІХ — начале ХХ века (в связи с подготовкой историко-географического атласа Украины, Белоруссии, Молдавии). *Советская этнография*. 1973. № 4. С. 30—42.
  20. Косміна Т.В. *Сільське житло Поділля (кінець ХІХ—ХХ ст.): історико-етнографічне дослідження*. Київ: Наукова думка, 1980. 190 с.
  21. Радович Р. Сільське житло кінця ХІХ — початку ХХ ст. на півдні Поділля (за матеріалами Борщівського р-ну). *Літопис Борщівщини: історико-краєзнавчий збірник*. Борщів: Джерело, 1996. Вип. VIII. С. 58—66.
  22. Вовк Хв. Шлюбний ритуал та обряди на Україні. *Вовк Хв. Студії з української етнографії та антропології*. Київ: Мистецтво, 1995. С. 219—323.
  23. Здоровега Н.І. *Нариси народної весільної обрядовості в Україні*. Київ, 1974. 159 с.
  24. Радович Р. Система опалення народного житла Покуття (ХІХ — перша половина ХХ ст.). *Народознавчі зошити*. Львів. 2017. № 1. С. 100—113.
  25. Радович Р. Традиційне сільське житло на Опіллі другої половини ХІХ — початку ХХ століть. *Записки НТШ*. Львів: НТШ, 1995. Т. ССXXX. С. 79—106.
  26. Русов М. Типи сільських селищ в Полудневій частині Галичини. *Збірник природно-технічної секції українського наукового товариства в Київі*. Київ, 1915. С. 77—221.
  27. Радович Р. Особливості народного житла південно-західної частини Волині (друга половина ХІХ — початок ХХ ст.). *Записки НТШ*. Львів: НТШ, 1992. Т. ССXXIII. С. 95—104.
  28. Ткач В. *Очерки Холмищины и Подляшья*. Холм, 1911. 115 с.
  29. Радович Р. Народне житло. *Холмищина і Підляшшя: історико-етнографічне дослідження*. Київ: Родовід, 1997. С. 116—133.
  30. Гурков В.С., Гошко Р.Ю. *Поселення. Полесьє. Матеріальна культура*. Київ: Наукова думка, 1988. С. 279—333.

REFERENCES

- Hratsianska, N.N., Listova, N.M., & Tokarev, S.A. (1968). Introduction. Typology of people's dwellings in countries of foreign Europe. In *Types of rural dwellings in countries of foreign Europe* (pp. 3—11). Moscow: Science [In Russian].
- Blomkvist, E.E. (1956). Peasant buildings of Russians, Ukrainians and Belorussians: (settlements, dwellings and economic structures). In *East Slavic ethnographic collection: Essays on folk material culture of Russians, Ukrainians and Belarussians in the 19 — early 20 centuries* (pp. 3—458). Moscow: Publishing House of the Academy of Sciences of the USSR [In Russian].
- Kosmyna, T. (1999). Settlement, mansion, housing. In *Ukrainian: historical and ethnographic monography in two books* (Vol. 2, pp. 13—57). Opishne: Ukrainian Genre Studies [In Ukrainian].
- Radoviyeh, R. (2017). Pokuttya traditional accommodation: technique and technology of wall construction (19th — first half of 20th centuries). *Plisnensky antiquities*, 2, 27—61 [In Ukrainian].

- Kolberg, O. (1882). *Penetration: ethnographic picture* (Vol. 1). Krakow: In the printing house of the Jagellonian university [in Polish].
- Mroczo, Fr. X. (1897). *Śnatyńszczyzna* (Part 1). Lviv: From the printing house of Władysław Łoziński [in Polish].
- Wajgel, L. (1877). Drawing of the city of Kolomyia. Kolomyia: Print HZadembskiego ispolki [in Polish].
- Derkach, I., & Pankov, M. (1994). *Manor on Pokuttya (end of the XIX — early XX century)*. Ivano-Frankivsk [In Ukrainian].
- Yakymovych, A. (1998). Traditional folk dwelling of Pokuttya of the late nineteenth and early twentieth centuries. *Proceedings. Museum of Folk Architecture and Life in Lviv, I*, 58—63 [In Ukrainian].
- Yakymovych, A.I. Report on the scientific expedition to Pokuttya; 7.06 — 15.06.1978. In *The Archive of LMNAP*. F. Materials of expeditions. Exp. ЗБ—11. 45 arcs. [In Ukrainian].
- Yakymovych A. I. Report on the scientific expedition to Pokuttya; 17.06 — 25.06.1976. In *The Archive of LMNAP*. F. Materials of expeditions. Exp. ЗБ—17. 41 arcs. [In Ukrainian].
- Yakymovych A.I. Report on the scientific expedition to Pokuttya; 17.06 — 25.06.1976 Supplements to ЗБ-17. T. 1. Album of photographs and sketches. In *The Archive of LMNAP*. F. Materials of expeditions. Exp. ЗБ—15. 68 arcs. [In Ukrainian].
- Yakymovych A.I. Report on the scientific expedition to Pokuttya. 1984. In *The Archive of LMNAP*. F. Materials of expeditions. Exp. ЗБ—53. 24 arcs. [In Ukrainian].
- Encyclopedia of agriculture*. (1874). Warsaw [In Polish].
- Falkowski, J. (1938). The north-eastern border of the Hutsul region. Ethnographic work, 4. Lviv: Publisher of the Folklore Society in Lviv [In Polish].
- Goshko, Y.G. (1976). *The population of the Ukrainian Carpathians of the 15th—18th centuries. Settlement. Migration Everyday life*. Kiev: Scientific Opinion [In Ukrainian].
- Mohitich, I.R. (1987). Types and development of the buildings of the peasant yard. In *The folk architecture of the Ukrainian Carpathians of the 15th—20th centuries*. (pp. 29—68). Kiev: Scientific Opinion [In Ukrainian].
- Siletskuy, R. (1994). *Rural settlement and farmstead in the Carpathians of the 19th—20th century*. Kiev: Scientific Opinion [In Ukrainian].
- Gratian, N.N. (1973). The typology of the traditional folk dwelling in the Ukrainian Carpathians in the nineteenth and early twentieth centuries (in connection with the preparation of the historical-geographical atlas of Ukraine, Byelorussia, Moldavia). *Soviet ethnography*, 4, 30—42 [In Russian].
- Cosmina, T.V. (1980). *Rural habitation of Podillya (end of 19 — 20 centuries): Historical and ethnographic research*. Kiev: Scientific Opinion [In Ukrainian].
- Radovych, R. (1996). Rural housing of the late 19 — early 20 centuries in the south of Podillya (based on materials from Borshchiv district). *Chronicle of Borshchivschyna: Historical and Local Studies Collection, Issue VIII*, 58—66. Borschiv: Source [In Ukrainian].
- Vovk, H.V. (1995). Marriage ritual and ceremonies in Ukraine. Anthropology. In Vovk, H.V. *Studies on Ukrainian ethnography and anthropology* (pp. 19—323). Kiev: Art [In Ukrainian].
- Zdorova, N.I. (1974). *Essays on folk wedding ceremonies in Ukraine*. Kiev [In Ukrainian].
- Radovych, R. (1917). Heating system of people's homes Pokuttya (19 — first half of 20 centuries). *The Ethnology Notebooks*, 1, 100—113 [In Ukrainian].
- Radovych, R. (1995). Traditional rural housing in Opil in the second half of the 19 — early 20 centuries. In *The Notes of the NTSh* (Vol. SSChH, pp. 79—106). Lviv: NTSh [In Ukrainian].
- Rusov, M. (1915). Types of rural villages in the midday part of Galicia. In *The Collection of the Natural and Technical Section of the Ukrainian Scientific Society in Kyiv* (pp. 77—221). Kiev [In Ukrainian].
- Radovych, R. (1992). Features of people's housing in the southwestern part of Volhynia (second half of the nineteenth and early twentieth centuries). In *The Notes of the NTSh* (Vol. SXHIII, pp. 95—104). Lviv: NTSh [In Ukrainian].
- Tkach, V. (1911). *Essays of the Kholmshchyna and Pidlyashcha Hill* [In Russian].
- Radovych, R. (1997). Folk Housing. In *Kholmshchyna and Pidlyashcha: historical and ethnographic research* (pp. 116—133). Kyiv: Rodovid [In Ukrainian].
- Hurkov, V.S., & Hoshko, R.Y. (1988). Settlements In *Polesie. Material culture* (pp. 279—333). Kiev: Scientific Opinion [In Ukrainian].